

DEGRÉ ALAJOS.

Életrajzi adatok. 1820. január 6-án született Lippán. Iskoláit Aradon kezdte, Szegeden folytatta s a jogot 1838—40-ben Nagyváradon végezte. Egyideig Vukovich Sebő mellett volt gyakorlaton itthon, vele járt Horvátországban, Fiumében. 1842-ben ment Pestre s Kossuthot a fáklyás zenével tisztelő ifjúság nevében pályázat alapján ő üdvözölte. Ekkor fedezte fel őt Császár Ferenc váltó-főtörvénytörvényészi ülnök, aki maga mellé vette jurátusnak, bevezette a legelőkelőbb társaságokba s buzdította, hogy az akkor alapított Honderfű-nek írjon. Ezzel lett elbeszélés-író, noha már előbb is kísérletezett az Athenæumban és a Regélőben. 1843-ban tett ügyvédi vizsgálatot s a pozsonyi országgyűlésen mint királyi táblai jegyző az ifjúság körében vezérszerepet vitt. Tóth Lőrinc beszerezte Bécsbe Németh Lajos mellé. Az udvari kancelláriánál igen rosszul érezte magát, de sokat járt színházba, sok időt töltött regényolvasással. Itt ismerkedett meg Sue-vel. Később az erdélyi kancellária és a testőrség körében jobban érezte magát, de mégis haza kívánczkzott. Most már egészen beleveti magát az irodalomba; annak és a társas életnek él. Ismerősei és jóbarátai között sokat lát, tapasztal. A legelőkelőbb írók és emberek szeretik. Tagja a *tizek társaságának* is. 1848-ban kinevezik a belügyminiszteriumhoz titkárnak, majd Földváry Lajos önkéntesei közé áll, majd meg Mógánál szolgál; utóbb a 16. sz. huszárezredben (Károlyi-huszárezred) 1848 nov. 29-én főhadnagy, 1849-ben pedig kapitány lesz. Végigküzdötte a szabadságharcot. Káta és Tura között megsebesült, emiatt a nagyváradi fűrdőbe megy, a világosi fegyverletétel után pedig a békési pusztákon bujdokol. Dec.-ben a végvidéken éri az amnesztia híre, mire Aradon jelentkezett, ahol internálják, de aztán a fővárosba költözhetik. Az írók társaságában felüdül s maga is azt vallja, hogy ha irodalmi munkódése valami eredményt fel bír mutatni, e korra esik. Kemény sok szíveséget tett neki, sőt segítségére volt külföldre való távozásában. A regényeiért kapott tiszteletdíjakból u. i. összegyűjtött egy kis összeget, amelylyel meglátogatta Németországot, Belgiumot, Franciaországot és Angliát. Legtöbb időt természetesen Párisban töltött. Mikor megjött, 1857-ben, feleségül vette a jó módú, inkább német ajkú, de jó magyar szellemű Koller Amáliát, (sz. 1837. Pesten), akivel holtáig boldog, gondtalan családi életet élt. 1867-ben a Kisfaludy Társaság tagjai közé választotta. 1870 októberben Vác kerülete függetlenségi programmal képviselővé választotta,

de az új választás alkalmával Ráday miniszterrel szemben kibukott. Ez időtájt vásárolta meg Vác mellett Czászár Ferenc papvölgyi házát és szöllejét, ahol egész haláláig 1896 nov. 2-ig osaladjának és az irodalomnak élt. Közben 1883. dec. 8-tól 1885. szept. 26-ig az Ország-Világ szerkesztője volt. Hét gyermeke született, akiket mind felnevelt. Felesége 1906-ban halt meg.

Kisebb munkái. Novellák, útirajzok, cikkek: Athenæum, Pesti Hirlap, Regélő, Honderű (1842—45, 47), Országos Almanach (1843), P. Divatlap 1844—46), Életképek (1846—47. Úti képek, Segítsünk egymásnak, vígjáték egy felv. 1848), Március Tizenötödike (1848—49). Bpesti Visszhang (1852—3), Hölgyfutár (1852—3, 156—59), Divatcsarnok (1853—56), Szépirodalmi Lapok (1853), Délibáb (1853—7), Müller Gy. Nagy Naptára. (1854. Megitta, vígj. 1 felv. 1855—56), Szikszói Enyhlapok (1853 Atya szóktet), Magyar Nép könyvtára (1854), Szerkesztette is Friebeisz Istv.-nal a Délibáb Képes Naptárt (1857), Magy. Posta (1857), Szépirod. Közlöny (1858), Napkelet (1858—60), Nefejejts (1859), Nővilág (1859), Emich Gusztáv Nagy Naptára (1860), Pesti Napló (1861, Türr I. életrajzához, 1883, Jósika Miklósról), Koszorú (1863), Családi Kör (1863), Hazánk és a külföld (1865. Visszapillantás Meránban), Fővárosi Lapok (1866—89), Kisfaludy Társ. Évlapjai (V. Emlékb. egy elítélt felett, emlékb. Kuthy Lajosról. Székfog. 1869. szept. 29), Magyarország. és a Nagyvilág (1878. 83. sz. Visszaemlékezések), Koszorú (VII. 1882). Szerkesztette az Ország-Világot (1883. dec. 8-tól 1885. szept. 26-ig), ebben jelent meg: Török szakad c. regénye (1884), ifj. Ráday Gedeon, id. Lendvay Márton és Jámbor Pál élet- és jellemrajza. Beszéde (A budai honvéd-emlék leleplezésekor Buda és vidéke 1893. 20. sz.), Fátyolos idők. (Album és évk. Bp. Franklin. 1890.) Magyar Szalon (1883), Vasárnapi Ujság (1886. Visszaemlékezések), Budapesti Szemle (XLVI. 1887. LXI. 1890), Budapesti Hirlap (1887. 28., 58., 167., 250. sz. 1848—1849. emlékeiből 1888. 66. sz. Honvédség a rémuralom után.) Magy. Szalon (1887. Bolond idők.)

Önállóan megjelent regényei és elbeszélései. Kedélyrajzok. (Novellák 1847. Bp.), Két év egy ügyvéd életéből. (Regény, Bp. 1853. 2 kötet. Megemlíti a *Visszaemlékezéseiben* I. k. 124. l., ism. Divatcsarnok 1853. Pesti Napló 1853., 939. sz.), Degré Alajos novellái. (Bp. 1854, 3 kötet. Ism.: Budapesti Hirlap 1854. 356. sz.), Kalandornő. (Reg. Bp. 1854. 2 kötet. Ism.: Divatcsarnok), Salvator Rosa. (Tört. reg. Bp. 1855. 3 kötet. Ism.: Pesti Napló I. 16.), A sors keze. (Reg., kiadja Friebeisz István, Bp. 1856. 2 kötet.), Novellák (Bp. 1857). Az ördög emlékiratai (Bp. 1860. 2 kötet. Ism. Divatcsarnok), A száműzött leánya. (Reg. Bp. 1865). A kék vér (Reg., Bp. 1870. Ism.: Pesti Napló 2. sz.), A nap hőse (Reg. Bp. 1870. 2 kötet.), Itthon (Reg. Bp. 1877. Ism.: Föv. Lapok 1878. 31. sz., Egyetértés 65., Petőfi Társ. Lapja 1877. II. 15. sz.) Az elzárt gyámleány (Víg elb., Bp. 1878, Újra kiadva az Athenæum Olvasótárában 1894), Bőkezű uzsorás (Bp. 1882. 2 kötet. Magyar Szalon könyvtára, Ism.: Fővárosi Lapok 4. sz.), Török szakad (Reg. Ország-Világ 1884), Így van jól! (Víg regény Bp. 1887.)

Színművei. A zsarnok és fia. Színmű, 1843, előadták Pozsonyban.

(Elveszett. Említi Visszaemlékezései I. K. 88. l.), Iparlovag, Vigj. 3 felv. (Pest, 1844. először a M. N. Szính. 1844. febr. 12. Kézirata a M. N. Szính. könyvtárában), Eljegyzés álarc alatt. Társalgási vigj. 3 felv. (Pest 1845., először játszották e. é. ápr. 14. a M. N. Színházban; kézirata ugyanott.) Félreismert lángész. Vigj. 3 felv. (Pest 1846. Először játsz. a M. N. Szính. azon év febr. 16-án. Kézirata ugyanott.) Férj és jegyes. Vigj. 3 felv. (Először játszották a M. N. Szính.-ban 1846 június 5-én. Kézirata ugyanott.) Bál előtt és bál után. Vigj. 1 felv. (Először játszották Aradon 1850 (?), aztán a M. N. Sz.-ban 1851 nov. 12. Kézirata a M. N. Sz. könyvtárában. Megemlíti a Visszaemlék.-ben II. k. 193 l.) Atya szöktet. Vigjáték 1 felv. (Először adták a M. N. Sz.-ban 1853 okt. 31. Megjelent a Szikszói Enyh. lapokban. Kézirata a M. N. Szính. könyvtárában), Salvator Rosa, melo-dráma 5 felvonásban. (Először adták a M. N. Szính.-ban 1855 dec. 29-én, kézirata u. o.) Rendkívüli előadás. Vigj. 1 felv. (Először adták a M. N. Szính.-ban 1856 aug. 21-én. Kézirata u. o.), Megitta. Vigj. 1 felv. (Müller Gyula Nagy Naptára 1855—56), Két hatalom. Vigj. 3 felv. (Először adták a M. N. Sz.-ban 1858 ápr. 7-én. Kézirata u. o.), Kalandornő. Dráma 5 felv. (Először adták a M. N. Szính.-ban 1860 márc. 26-án. Kézirata u. o.), Di vatos beteg. Vigj. 3 felv. (Először adták a M. N. Szính.-ban 1864 január 29-én. Kézirata u. o.) Gyármunkás. Eredeti színmű 4 felvonásban. (Nem adták elő. Kézirata Degré Miklós kúriai bíró tulajdonában.)

Önéletrajza. Visszaemlékezéseim. (Bp. 1883—4. 2 köt. Ism.: Pesti-Napló 1882. 325. sz., 1883. 163. sz., Budapesti Hirlap 1882. 7. sz., 1883. 48., 330. sz., Magyarország. és a Nagyvilág 1883. 7., 48. sz., Nemzeti Ujság 74., Egyetértés 160. sz. — Összehasonlítás kedvéért lásd előbb az ilyen című és irányú régebbi cikkeket.)

Repertorium. Lásd Szinnyei: Magyar Írók Élete és Munkái II. k. 745—49. és id. Ábrányi Kornél: Képek a Mult és Jelenből, Bp. 1899., 41. l.; Budapesti Szemle 1897 május (245. sz., Vadnay Károly emlékbeszéde a Kisf. Társaságban, 199. l.)

Kölcsey idealizmusa új nemzedéket nevelt, amely a nyugattól tanult demokratizmust hozzászabta a mi különleges függetlenségi törekvéseinkhez. Elvei tengelye a Béccsel dacoló magyar nemesség sérelmi politikája, amelyért őszinte áldozatkészséggel az alkotmány sáncai közé emeli a népet. De ez nagy erőfeszítések, lelkes harcok árán történt meg, amik felvetették fajunk lángelméit. Ezek köré mint napok köré csatlakoztak a tehetségek, a halygók. Degré is az utóbbiak közül való.

Anyja, Návay György nevelt leánya, a prédikátumos Rác Anna (tövisi), meg korai gyermekkorában elhalt atyja emléke, akit a családjá szívesen képzelt előkelő francia emigránsnak, arisztokratikus vonásokat neveltek bele. Mint ifjú ember ott rohan a demokratikus eszmék harcosaival, Kossuth nevenapján a fiatalság szónokája, március 15-ét a legkiválóbbakkal együtt csinálja meg, a szabadságharcnak vitéz ka-

tonája s az 1848-as eszmék mellett haláláig kitart. Nemesi levele nincs, de a legelőkelőbb nemesek barátja; a néphez szorosabb vérségi kötelék nem fűzi. Az idegen nyelvek közül németül és franciául tud. Ezek alapján egész természetes, hogy irodalmunkban ő érezteti a legjobban azt a doctrinair nemességet, amely demokratikus célokat hirdetett.

Az irodalomtörténet őt szalonregényírónak mondta. És igaza van. Az ő szalonja ugyan kopottas, kissé mesterkéltnél előkelőségű. Hanem az olcsó anyagra, a demokratizmusra alkalmazott arisztokratikus dísz csak valami kopottságot, mesterkéltiséget kelthet. Munkáiban a nyugatról táplálkozó arisztokrata és polgári életművészet mesgyéjén járt routine-nal és sok érzéssel. Ha egyenes útjáról letévedt, többnyire az előkelők területére lépett. És ennek a nevelésén kívül még egy fontos, majdnem irányhatározó oka van. Széprő valójában akkor lett, midőn pesti jóindulatú főnöke, Császár Ferenc, az addig a drámában kísérletezőt és természetes hajlamánál fogva szónoklót elbeszélések írására buzdította s azoknak éppen a főurak cukros «Honderű»-jében kellett megjelenniök. Az ifjút senki sem figyelmeztette arra, hogy magának kell az embereket meglátnia. A siker elkábította és fogékony lelke elmerült a másolásban. Eleinte állandóan ötletek után kutatott; s azok fellelésében nagy készséget árul el, amivel tehetségéről tesz tanúságot. Leírásai között gyakran találunk már ifjúkorában fényes érzelmes helyeket, megkapóan lelkes sorokat, egészséges humor iránt való érzéket, hanem az a gyámoltalan csodálat, mely népünkben állandóan él minden iránt, ami nyugati, olvasmányai utánzójává tette. Még a polgári császárság jóllakott romantikája, ez a hagyományok alapján ugyan néha szegénységet festő, de emésztési lázban született költészet is mint példakép lebeg előtte.

Ebben az irányban első sorban novellái jellemzik.

A *Nászajándékokban* és egyéb munkáiban, lépten-nyomon rengeteg francia ital-, szivar-, vendéglő és ételnév zavarja olvasóját. A bohózatok fejtetőre állított piperkőcei ugyanezt a hatást keltik. Ez volna a pesti szaloniság. A Patikárus-testvérek zenéjéről egy kis sóhajtozás. Ez a magyarosság. Ármint a férj rajtacsípi a nejével való találkán. Az asszonyt elvételí vele s nászajándékul elküldi neki a drága nő asztalfiókjának a kulcsát. Rengeteg szerelmes levél. Válás. Ez az ügyes lelemény és a mese. — — A két *Robin de Bois*-ban: Álarcos bál, cukros bókók, szellemes társalgás. (Szaloniság.) «Adél hazáját szereté.» «Hogy jószívű, a «Magyarkák» című röpirat is elmondá róla.» «A(rad) magyar város, tehát a német színház mindig megtölt.» «Nincs nevelése — mindig magyarul beszél.» (Magyarosság.) A hős Adélba szeretett, hűséget esküdtek, mégis máshoz ment férjhez. A hős vágyik utána, leutazik A.-ra, ahol az álarcos-bálban ő és barátja egyforma ruhába öltözve járják a bolondját. A nő mindkettőt boldogítja

kegyével. A hős kiábrándul. (Mese.) — *Gazdag és szegény*: A kalandor Frigotti szeretné elvenni Klementinát, aki gazdag grófkisasszony. Szülei erőltetik is hozzá. De Arthur és Béla szintén szeretik a leányt. Ez mintha Bélához vonzódnék. A kalandor egy lebuiban egy ifjút hamis kártyázással kifoszt s Klementint aljas szavakkal említi, mire Béla eléje toppan. Bábszínházi jelenet után Béla eltávozik, de a vetélytárs orgyilkos módon megtámadja. Hanem vesztére. A kifosztott ifjú Klementin rokona, aki az udvarló Frigotti törvénytelen gyermekeit anyjostul elhozza, mire a család a gróféknál elérzékenyül és börtönbe vonul tisztulni. Arthur most nagy-lelkűen megkéri Béla számára Klementint. — *Egy álzott tréfája*: Egy nő az álarcos bálból öt üldöző állítólagos férje elől a hőshöz szökik, ki megvédi. Hálából ellopja az óráját. Később tudódik ki, hogy az üldöző nem a férj, hanem a ruhatáros volt, aki az ellopott ruha miatt futott a nő után. A hősnek fizetnie kell! — *Nőm tárcája*: A cseléd úrnője tárcáját egy uraccsal való találkája helyén felejtí. Párbaj. De a pisztoly fojtásának papirosáról kitudódik az úrnő ártatlansága. — *Nősülés művészetből*: A festő egy menyasszonyos képéhez el akarja kérni a hölgy arc-képét, de ez félreérti, azt hiszi kezét kéri. A művész elveszi feleségül s rögtön megfesti a képet. A feleség ezt nem tartja szerelemnek, válni akar, hanem a siker után a festő férj lesz és szent a béke. — *Kék szalag*: A grófnőt elragadják a lovak, a hős megmenti, de súlyosan megsebesül. Szerelmében inasképen beférkőzik a grófékhoz. A leány ráismer, kissé megveti. De ő nem inas, hanem festő — bánatában megerőlteti magát, hogy elpusztuljon. A grófleány akkor érkezik hozzá, mikor az ifjú meghal. — A gyengéd lélek este már kénytelen táncolni. — *Pesti uracs*: Kelendiné kitartja Viola Jánost, az a virágáru slányt, utóbbi pedig «a jogász keblén leheli ki Jánoska iránti szenvedélyét.» Viola uracs csudálatos gazember: a hülye, nagyzó Vilhelmmel vacsorát rendeztet, az árát elveszi tőle s egy másik balekkel adat a kocsmárosnak váltót, mert «V. által vendégeltetni nem akarok.» Természetesen az uzsorásokról is szó esik: Viola az uzsorástól 2000 forintot vesz fel Dávid «hajhász» jótállása mellett, aki a kötelezvényt megnyálazott tollal írja alá, aztán leporozza. A pénzen pedig megosztoznak. — *Kalandhős*: Verebesi elmegy megkérni Ledéri számára egy gazdag nő kezét. Ledéri időközben levelet kap, amiből azt olvassa ki, hogy egy bárónő érdeklődik utána. Ezért V.-t az inasával a megkérés bevezetése közben visszahivatja. Sok kaland után rátalál Zágráiban a bárónőre: ki nem más, mint egyik barátja neje. Fut vissza Pestre; most már jó lenne a gazdag nő, de már késő, mert a félbeszakadt megkérést V. a maga nevében folytatta. — *Egy kacér nő*: A poéta belehal abba, hogy ideálja a neki küldött verses könyvét nem vágta fel s egy énekesnek levelet nyújtott át. — *Tizennyolc év*: A csalódott szerelmes utazni megy s midőn 18 év múlva visszatér, elveszi a volt ideálja: leányát. — *Delejesség*: A címben jelzett tárgyról beszélnek, Vihari tódítani akar s előadja, hogy egy francia milyen csodamutatóványokat művel. Ki az? — kérdik. Hirtelen a Rivall név jut eszébe, mert

azzal találkozott utoljára. Az illető épen belép, V. elmondja neki, hogy miket beszélt róla. R. állja a tréfát s hódítást tesz vele.

E mesevázak már magukban is jellemzik kedves szerzőjüket. Az ötletben valódi tehetség. Igaz, hogy a stílus, amely szerint ötleteinek igazodniok kell, a minták szerint való. Sok apró fogása, mint a levelek, a bohémkedő figurák, szerelmi kalandjaik, az ostoba fráterek, a nehézkes alakok, az uzsorások, a hozományvadászok, a nagyképűek stb. csak amolyan színházi kellékfélék. De az újrendezés is lehet művészet. És Degré egyik-másik novellájában eszközeivel valóban művészt tud alkotni. A két *Robin de Bois*, a *Nősülés művészetből*, a *Delejesség*, meg minden elbeszélése egy-egy jelenete: megragadó, mulattató. Még a bábszínházi felvonulásai sem ügyetlen másolatok; vagy legalább a környezet, a beállítás elveszi ügyetlenségüket. Azt természetesen sohasem tudjuk elfeledni, hogy Scribe mester áll mögötte, mikor alakjait összeszedi, sőt a mondásait, ötleteit is másolja, idomítja; de hát az ilyesmit annak idején ép úgy nem rótták fel a szalonokban, mint ma. Degré mulattatni akart és ezt elérte, hivatását tehát betöltötte. Nagyobb szerencsétlensége, hogy Sue hatása alól sem vonta ki magát. Az ő viaszlelke a befogadásokra volt berendezve. A *gazdag és szegény*, a *Pesti uracs* s még néhány elbeszélése, amelyekben csalók, álgrófok, orgyilkosok, uzsorások ténferegnek, nem illenek valami nagyon a jókedvű és finom íróhoz. De így is meg kell állapítanunk, hogy bár állandó hatások alatt dolgozik, Sue-nél kevesebb értékű ember befolyása alá nem került.

Mint regényíró az említetteken kívül meghílette Victor Hugo, Dumas père és a nemes patinájú olasz Manzoni.

Degrének Sue—Dumas-láza idejéből a legjellegzetesebb regénye *A kalandornő*. Szövevényes meséje bevilágít mintaképeiig.

Hidasi Ottó menyegzőre megy, el akarja venni Andafy Jankát. Véletlenül meghallja, hogy az mást szeret (Aurélt), erre szándékosan balkarjába lö. A lakzi elmarad, Janka pedig a «dicsőkében» találkozik a pipogya Auréllal. Adél, egy gazdag timár leánya, aki Helén grófnővel nevelkedett, megszerette a fényt s férjhez ment valami vén báróhoz. Ez meghalt, neje pedig tékozló lett. Most ott áll, hogy el kell fogadnia az öreg Andafy kezét; de még egy reménye van: hátha örököl kőműves nagybátyjától. Az ifjak házasságának elmaradása kapóra jön neki, mert vén udvarlójának azt mondta, csak azután megy hozzá, ha Janka leányát férjhez adta. Elutazik. Egy ismeretlen úr, Gerédi Alfréd, Monte Cristo emberibb kiadása, régi udvarlója követi, zsványosdi jelenettel ráíjeszt inasára, sőt bezáratja magát abba a szobába, amelybe Adél fog szállni. A timár-leány itt ráveszi, hogy Jankának írjon Aurél gyáváságáról levelet, mivel fél, hogy a vén Andafy az Adéllal való nász reményében leányát odaadja Aurélnak. E szegény gyávat azért is gyűlöli, mert valamikor szerelmes volt bele. Gerédi egy-

kor imádta Helént, de ez oly emberhez ment férjhez, aki nevéhez goromba volt. Az udvarló a férjet meg akarta fenyíteni. Ez inkább kiállított magáról egy írást, melyben elismeri gyávaságát. Az írást Gerédinek joga van nyilvánosságra hozni, ha a férj társaságba mer menni. Közben Helén boldog, ám férje boldogtalan a száműzetés miatt. A jó feleség erre Adélt ráveszi, hogy kérje el Geréditől a fatális írást. A barát nő nagynehezen ki is csikarja azt udvarlójától, mire a férj kikapós lett. Az egyik estélyen Adél még azt is el akarja mondatni Monte Cristojával, hogy «egy hölgy násza előtt a dicsőkében találkozott egy férfival,» amivel Aurélt kívánja várható gyávasága miatt Janka előtt lehetetlenné tenni. De a gyáva helyett Ottó védi meg Jankát. A párbaj után Gerédi kiábrándul a cselszövő Adéltól és elveszi feleségül a férjétől megcsalt Helént. Ottó pedig, mivel atyja meghalt, csödbe jut s író lesz (a hideg Ottó vigjátékot ír), Aurélt meg gyávaságában megőríti. Adél, mert bátyjától nem örökölt, elfogadja Andafy kezét. Egy álarcos bálon e jó nő elsőklik udvarlójához s hogy szokását leplezze, Janka ruhájában teszi. Ezt szegényt atyja előtt cédának tünteti fel; de Ottó, ki a leányt haza kísérte, felfedezi az intrikát s Jankát feleségül kéri és kapja. Erre Andafy falura akar költözni, hanem párja nem követi, mire elúzi. De ez a házassági szerződésben tekintélyes érvényt biztosított magának. Most erre támaszkodva, legújabb udvarlójával megszökik.

Morál: polgárleányok, a felsőbb légkörben el fogtok zülleni!

A regényben igen tréfás alak Pali, Ottó hú inasa. Kár hogy bús gazdáját meg akarja nevetetni s ezért megtanul franciául, sőt később e nyelvből órákat ad. A jellemzésre vonatkozólag e példa legyen a kritika. Kortörténeti szempontból a következő, az íróra is jellemző furcsaságokat igtatom ide: «A Nemzeti Színház csarnokában sokan a kitett táblára tekintenek a következő este adandó művet megtudni, szombaton kivéve, akkor minden ember tudja, hogy vasárnap mint legjövendelműbb: Szigligetié, ez és a vásári idő az ő kiváltsága...» «A nz. színház szellemi élvek helyett pajkosság, cselszövény, rászedés, sületlenség és kalandhajszatnak nyitá meg ajtait.» (Vagy a kritikáról szóló sorok: II. k. 205. l.)

E csodálatos cselekvénybőségű, bár utánzásból táplálkozó különös munka után egyszerre csak nagyot fejlődik írónk. Történeti regényt ír *Salvator Rosa* címen. Ez is a romantika hajtása, de a rendelkezésre álló forrásművekből valóban ügyesen szerkesztette meg. Mintha történeti anyaga kiegyensúlyozta volna talajtalan kalandos akciószövő képzeletét. A híres festő élt, e földre kellett varázsolnia és ez sikerült neki. Valószínűleg tanulmányozta előbb Manzoni «Jegyések» című regényét, hogy az olasz levegőt magába szívhassa. S a józanabb, nemes, költői szívű romantikus lebilincselte őt, sőt megfigyelésre sarkalta. *Salvator Rosában* lelke egész kincsesházát elénk tárja. Szinte szomorkodunk rajta, hogy későbbi munkáiban letért arról az ösvény-

ről, amelyen megindult. Úgy látszik e regénye hatása alatt melegeedett fel vele szemben Kemény Zsigmond. Ebből az időből való az ifjú fró sorsa iránt érzett érdeklődésének szép jele, egy levele, melyben jótanáccsal és közbenjárással lehetővé teszi neki franciaországi útját.¹ Sokat várhatott tőle. A Pesti Napló szép bírálatot hozott a műről. Aligha írta ugyan Kemény, de valószínűleg ő sugalmazta. Érdekes és jellemző részei a következők:

«Ha haladást lehet észrevenni a szerző eddigi munkálataiban, úgy S. R. már csak annyiból ismét haladást tanusít, hogy történeti alapra van fektetve.» — «Irene, Olimpia és Lucrezia (S. R. három kedvese, akikhez szerelmei fűződnek) mintegy a nemtők, kiknek részint emléke, részint segélye, de mindhármoknál a szépség lelkesítő befolyása kíséri őt művészi pályáján. Salvator szerelme a nevezett hölgyek mindegyike iránt más meg más jellemű s a végmegoldás már az első fejezetekben elő van készítve (és ha az emberi természet rendszerinti állhatatlanságát, a jelennek túlhatalmát a mult felett, különösen pedig a művészi lélek izgékonyosságát vesszük alapul) teljesen kielégítő.» — Utal «a hegyi lakosok kalandozásainak, a római népéletnek, a nápolyi vérengzéseknek eleven leírására» s csak azt kifogásolja, hogy hősével összehozza Florenceben Molièret, amit történetileg nem lát megokoltnak. — «Valamint a tárgy, amelyet a szerző e regényben választott, egészen elüt előbbi regényei s beszélei tárgyától, úgy az előadás modora is, mely kedélyesebb, melegebb, költőibb, anélkül, hogy kevésbbé könnyed és eleven volna.» (Pesti Napló 1855. 16. sz.)

Ez a bírálat éles szemmel emelte ki, hogy azt a nehéz feladatot, aminő egy embernek három nő iránt való szerelmét festeni, az fró kiváló érzékkel, sőt lélektani finomsággal oldotta meg. Salvator Rosat, a sokoldalú tehetséget, aki festő, költő, színész, tudós, hős stb., nem vitte egész a lehetetlen határáig, mint olvasmányai alapján megalkotott hőseit, hanem közöttünk hagyta. Meleg színekkel festette és megszerettette. Az elnyomó hatalom galádságait sem írta ördögi pennával, azokat sem hajtotta az elfogadható határán túl. Tárgyát igen bő cselekmény keretében hozza szemünk elé, hanem emellett sem veszti el soha a főszereplőt, mint egyéb írásaiban. Még a mű szerkezete is harmonikus. Ez a munka mutatja be Degré igazi tehetségét. Ha ön-bírálattal, tanulmánnyal dolgozott, ha nem esett gyors fantáziája és gyors dolgozási módja áldozatául, meglátszik, mi lakozott benne.

Ehhez az üde levegőjű regényéhez semmi más alkotása fel nem ér, legfeljebb egy-egy részletében «A száműzött leánya».

Hőse a szeretetreméltó Vireki Kázmér. Nagynénje, Valerie, az öreg kisasszony ragaszkodik is hozzá s össze akarja házasítani Pálmay An-

¹ Irod. tört. Közl. 1914. évf. III. füz. Levelek Degré Alajoshoz.

gélique-kel, egyik barátnéja lányával, akinek odaígérte vagyonát. Zárai Gyulának, züllött unokatestvérének sikerül jellemtelenséget rábizonyítani, amiben a kalandornő, Angélique is segítségére van. Kázmér természetesen lemond e nőről. Közben megbecsülte a papucs alatt élő Pálmay bácsi szegény kis unokahugát, Villám emigráns Hamu-Pipőke leányát, akit ezért a nők elkergetnek a háztól. Ez a kis lány, Kamilla, mindenhez ért, nevelőintézetbe kerül s onnan végül a szegény Kázmér oltárhoz vezet. Közben Zárai Gyula elveszi Angéliquet és a nagynéni pénzét. Az öreg nőnek látnia kell végül Gy. alávalóságát s megbánja Kázmérral való szigorúságát. Ez a kedves fiú, akárcsak Degré, kis feleségével Párisba megy, ott Villám halálós ágyához érnek. Mivel pedig pénzét egy zár alá került bankhoz utaltatta, Villám adósságai miatt az adósok börtönébe hurcolják. Szép felesége egy *bankárhoz* megy, hogy segítsen rajtuk, de az szerelmi ajánlattal üldözi. Most istentől-embertől elhagyatva az adósok tömlőce felé igyekszik, de az izgalomtól és éhségtől elájul. Egy munkátlan munkás valami füstös lebujban életre kelti, mire neki ajándékozza gyűrűjét, hogy váltsa ki elzalogosított szerszámait. (Mégis éhezett!) Ezután munkát megy keresni, de nem kap. Megsajnálja egy kis varrónő s a lakására viszi. E lány a munkás nővére (!) Mikor kigyógyul, megpróbálkozik az énekművészettel, sikere van az első énekpróbán, de a másodiknál az éhségtől elájul. Végre Alboni művész (akit Degré Pestről ismer) megszánja, a már-már megőrülő Kázmért kiszabadítja, Kamillának nyelvi órákat (franciákat!) férjének meg másolást szerez. Utoljára rájuk talál Ujfalvi báró, K. barátja, bérletet ad nekik, megveszi a zárlat alatt álló banknál levő járandóságukat. (Ebből 50 napoleont a munkás kap, 50-ből meg a munkásnő *ékszereket*.) Ezalatt Valeria néni kifogott örökösain: megterheli birtokát s azon biztosítja magát K. javára 200,000 forintra. Ebből a bérlett birtokot megveszik s mikor gyermekük születik, annak keresztapja Ujfalvi báró, keresztanyja pedig — liberális pátossal — a francia munkásnő lesz.

A mesében szereplő hősök természetesen mind levegőből szöttek. A párisi ouvrier-világ dicsósége, a pénzemberek gyalázatossága, az adósok börtöne, a művész jószíve stb., mind elkoptatott tárgy volt már akkor is. A regény Döme inasa a legjobb. Ebben van húség, humor és természetesség. Legszebb jelenete az, mikor Párisz utcáin találkozik egy szabolcsmegyei *törökkel*: — Az atyafi épen káromkodott.

— Magyarul beszél, vagy én tudok törökül?

— Mindkettő lehetséges.

— Hová való?

— Szabolcsmegyei, a ki lelke van.

— Hát Törökországban is van Szabolcs megye?

— Ha azt odavihetném azokkal a jó atyafiakkal, disznótorral és töltött káposztával, semmi bajom sem volna.

— Hát így mi a baja?

— A tábornok úr leküldött szivarért s most nem találok haza.

Eközben megjelenik Ujfalvi, aki Dömét az utcán hagyta.

— Nos Döme? nem tévedtél el az állásban?

— Küzdöttem a helyemért, aztán erősítést nyertem e szövetséges törökben, kívül legalább beszélni tudtam.

— Te tudsz törökül?

— Véletlenül a török tud magyarul.

— Hol tanult? — kérdé a töröktől.

— Törökül?

— Nem, magyarul.

— Édes hazámban, Szabolcs megyében.

— Értem — mondta Ujfalvi — s arca elsötétült; egy felhő, egy emlékezet vonult át rajta. (Emigráció!)

Általában Degré nem ismeri a világot, szeretetreméltóan ugyan, de a más szemével nézi azt. Történeti regénye sikerült, mert úgy kellett összeállítania a háttérrel s részben az embereket is tanulmányok alapján, amelyek a földön tartották. Ebben a regényében már újra utánoz s kissé — mint rendesen — ferdít. Az idegen írásműveken át, mint homorú és domború tükrökben látja a világot, azért még kedves emberei is többé-kevésbé torzak. Párizsban sokat nézett, de a külsőségeken kívül csak az emigrációt látta meg. De ezt Döme alakjában igen jól és érzelmesen.

A többi művében szintén csak néhány jelenetet fest meg jól, azokat, amelyeket egészen közel eresztett szívéhez és agyához. Talán azért merem rá elmondani, hogy minden munkája között, az egy *Salvator Rosat* kivéve, a legjobb a *Visszaemlékezései* két kötete. Ebben a tárgy természeténél fogva mindig magát adja, nem pedig olvasmányai tükröképeit.¹

Ő az érzelmek és hevülések embere — a mérlegelés többnyire távol áll tőle. Ebben az irányban csak későn akad tanítója: őszinte jóakarója, Kemény. Azonban az irodalmi sikerek és könnyed mesterek után e kolosszus csak ránehezedik élénken lüktető vénájára. A társadalmi regényben megpróbálja követni, de csak hibáit veszi át. (Az országboldogító mágnások nála és Kemény «Ködképek»-je.) Nemzetét ő is tanítani, nevelni akarja, ahogy a nemes báró kívánja gyakorlati esztétikájában (Élet és literatura, Szellemi tér); hanem ezt inkább kicirkalmazott vagy heves tárcacikk-részletekkel teszi, amilyenekkel Sue-nél oly sokszor találkozunk. Nem ad értekezéseket, mint

¹ E munka folytatását is elkészítette, de mert kiadója, valószínűleg az akkor uralmon levő, a kötetben megtárgyalt nagyságok miatt, közrebocsátását halogatta, érzékenységében a munkát visszakérte és elégette. (Degré Miklós kúriai bíró közlése.)

V. Hugo (Notre Dame), hanem vagy első személyben beszél, vagy alakjait szónokoltatja.

Erkölcsei felfogása mindenesetre mindig az örök értékekből fakad. De az emberben csak a jót és a rosszat ismeri. A Kölcsey elvei alapján megerősödött erkölcsi érték feltétlenül uralkodik benne s ez itélkezik alakjain. Hőseinek igazságos bírója és sosem érez a hibással. Az ő ragyogó tengerén nagy viharok, forgatagok nincsenek — legfeljebb szavakkal. Vas és ezüst keverékből izzított acéljellemének ellentétei azonban kiütnek rajta: a munka és mulatság, az egyszerűség és fény között osztja meg szívét. Itt is a demokrata és arisztokrata egyezkedik ki benne. Hanem, bár a hazai erkölcsi alapon áll, már a grand-seigneur és a nagyúr, a bourgeois és a polgár, a cidevant és a nép között levő különbséget nem látja. A zsvány, a szolgabíró, a csendlegény (csendőőr), a szolga, a kisvárosi kereskedősegéd (Itthon) stb., akiket észrevesz, félig a francia, félig meg a Jókai-féle regényekből teremnek előtte. Ebben még Balzac is feljár munkáiba kísértetni, de csak néhány külsőségben (a vidéki pletykafészek és nagyjai!) Általában a lelkesedő, lángoló, de a maga szemével keveset néző író úgy jár a francia regényekre szoktatott embertársai között, mint olvasóközönsege, amely szívesen lelkesedik, szívesen nevet, sir, sőt szívesen tanul is. Ő különösen sokat tanult — még pedig könyvből. Erkölcsi érzékét azonban e könyvek nem tudták megrontani.

*

Degré drámái és novellái meglehetősen egy tőből fakadnak. Ezekben is az ötletek a fontosak, ami érthető, ha tudjuk, hogy apróbb írásain többnyire a divatos Scribe ujjanyoma látható. Alakjai, hősei lótnak-futnak, haszontalankodnak, hogy a közönségnek kedvére tegyenek; mintha semmi egyéb céljuk nem volna. A közönség szolgálói — bensőbb, egyéni értékük aztán nincs.

Az *Iparlovag* szerencsétlen flótás. Beállít Szirteihez, az önjerején emelkedni akaró ügyvédhez, állítólagos természetére kölcsönt kér s minden ok nélkül egy levelet mutat neki, amelyben Olkai Ida, Sz. menyasszonya őt magánbeszédre magához hívta. Elárulhatjuk, hogy Ida ékszereket küldet vele az ékszerészhez. (Hogy miért ép vele, azt nem tudjuk!) Sz. kétségbeesik. Ezalatt az iparlovagot nagybátyja keresi, Olkaiékhöz is utána megy, ahol éppen két nőnek udvarol, mert az egyik csinos, a másik pedig pénzes. Itt legazemberezik, de ő fel sem veszi. Végre rátalál nagybátyja, aki elől a szobalány a kisasszony szobájába bujtatja. Ida minden ok nélkül, véletlenül becsukja szobáját, az iparlovag aztán, mikor a nagybácsi veszélye nem fenyegeti, pisszeg a szobacácnak, hogy eressze ki. Ezt meghallja Sz., Idával kinyitattja az ajtót és: «közöttünk mindennek vége!» II. f. Ida felteleezi, hogy Sz. egyetértett az iparlovaggal, de azért szereti és kacér-

sággal akarja pukkasztani. (Változás.) Az iparlovagék tanyája, uracsoskodás (hitelező kidobása, borok sikkasztása, hamis kártyázás, a berugott a tükörbéli képét föbe akarja kólintani, a hitelező kijátszása, a végrehajtó foglal, holmijukat elszöktetik előle, szabóbccsapás!) III. f. Az uzsorás az iparlovagtól elszedte az ékszert, megmutatja Sz.-nek, kinek gyanúja mélyebb lesz. A csinos nőnek udvarol a hős, de a pénzes észreveszi, vége a partienak. Ekkor elárulja, hogy a gyanúnak nincs alapja és Sz. boldog. De jön a nagybácsi, most már lefüleli. Sz. az ékszerügyet eltussolja, de a szabó kijátszása kitudódik; mire a bácsi nem engedi meg a csinos hölgynek, hogy hozzá menjen. Iparlovagunk azonban javulást ígér, a nagybácsi falura viszi, aztán ha ott megjavul, övé lehet a csinos leány.

E színdarab tisztára Szirtei egy mondása kedvéért készült és demokratikus célt szolgál. Szirtei ugyanis így sóhajt fel: «Vannak emberek, kik nem esnek kétségbe, mivel tőlük a vaktörténet megtagadá őseik után százezreket örökölhetni; nem irigylük mások kincshalmait, mivel magokban erőt éreznek a munka által tisztos állásra vergődni.»

A *Félreismert lángész* c. vígjátéka hasonló értékű. Meséje egy levél körül forog.

Ifj. Bartosi Gyula egy idő óta lángésznek képzeleli magát, mert színdarabot ír. Hőbortjában le akar mondani egyébként örülésg szerett Bertájáról, aki nem fellengős. Holdasi vissza akarja hozzá téríteni, levelet ír hát vidéki barátjának, amelyben elmondja, hogy udvarolni fog Bertának, talán ez észretéríti Gyulát. De Holdasi szórakozott, mert Vilmáját a nagybácsi Gyulával akarja összehoronálni s ezért a levél utolsó oldalán azt hiszi, hogy már Bertának írja a szerelmes levelet. E felemás írás tehát Bertához jut, aki mindent megtud. Ezután jönnek a túlhajtott tréfás jelenetek: Gyula mint bolond örül befejezett darabjának; H. leborotválta a szakálla felét, amikor betoppannak Vilmák s csak féloldalt fordulva udvarol; a nagybácsi a színdarab befejezését egy Gyulára bízott pör befejezésének érte félre; egy színész nő téved a fiúk lakására, akit a bácsi elől a szomszéd szobába rejtenek, majd a háta mögött kicsempésznek. E nő miatt Holdasi gyanúba keveredik Vilma előtt. Holdasi udvarol Bertának, aki bolondítja, hadd higgye, hogy szerelmes belé. Berta kezd fellengős lenni s ekkor utasítják el Gyula darabját. A bácsi is most kezdi tisztelni a drámaírókat, ami mind fáj a szegény bolondos fiúnak. Bertának a bácsi udvarol és szerelmet vall, sőt megkéri — de a lány azt hiszi, hogy Gyulának. — Közben Iresi Géza a züllés útján jár, de a «Félreismert lángész» c. darabját előadásra elfogadják. Ő azonban 1000 pengőért eladja azt Gyulának, aki újra habarodik. Mikor azonban Géza az atyja jóakarátát csak úgy szerezheti meg, ha valami értékest mutat föl, Gyula tisztességgel lemond a pénzen vásárolt kétes dicsőségről. Végül mindenki boldog lesz a maga párjával, mert a darab elején írt levél az összes bonyadalmat megoldja.

Írónk e darabjában teljes leleményességével pompázik. A bohémjai itt is kellemetlenek néha, de helyzetei, habár nem újak, pompásan

gördülnek s minden vidéáman rohan az előrelátható jó kifejelet felé. Jellemei itt sincsenek, csak bábjai, de azok mulattatnak. Kár, hogy e vígjáték után teljesen megakad a fejlődésben, pedig ebben egész jól megállapítja színműírói célját. Gyula ugyanis így szól darabjáról: «hatás francia, érzés német, összeállítás angol, az izlés magyar iskola szerint.» Célját azonban nem érte el. Sőt élete végén írt utolsó drámai műve: *A gyármunkás*, visszaesés jeleit tükrözteti.

Az öreg ember szokta a legközvetlenebbül elárulni összes erényeit és fogyatkozásait, mert már eltűnt ereje, amellyel elrejtethné magát. Benne az, ami egy életen át a vele született érzékeny lemezre, a lelkére ráakódott, teljes őszinteséggel, keret nélkül jut napfényre. «A gyármunkás» szerzőjének igaz tükre.¹

A darab címe mindenesetre meglepő s az ember azt hinné, az öreg költő észrevett valami újat, ami a régi Pestet átalakította s amiért Faust is küzdött. De nem! Igen régi *közvetett* emlékekből született e mű. A tárgya az asztalfiókból került ki, egy régi elspádt levélsomóban rejtőzött sokáig észrevétlen.

Előttem a levélsomó megmaradt nagyobb része. Türr István, a kalandos életű tábornok, az emigráció egyik főalakja írta meg benne 1857 márciusától kezdődő kelettel Degré felszólítására Konstantinápolyból élete első, legérdekesebb szakaszát. Hogy miért kérte fel erre írónk, kissé nehéz eldönteni. Talán az ötvenes években a jóbarát ellen a konzervatívok és gutgesintek emelte vádakát óhajtotta kiírtani. 1861-ben a Pesti Napló (4. sz.) egy kis cikkében meg is próbálja ezt. Vagy talán regénytárgy után kutatott a genialis bohém érdekesítő életében? A levelek ama zárójelbe tett kijelentései, amelyekben egy-egy nőkaland elbeszélése után megjegyzi: «de ezt talán jó is lesz kihagyni,» az ember arra gondol, hogy életrajzhoz kért tőle adatokat. Máskor viszont, különösen midőn leírásba kezd, az «itt kifestheted»-féle megjegyzésekből arra következtethetünk, hogy írói témát keresett nála.

Akármint áll a dolog, a kedves, ide-oda csapongó levéleletrajzból az öreg szépíró megragadta egy romantikus rész. Sajnos, az abban rejtőző történet vége, vagy talán a legfontosabbja, elveszett. Degré bizonytalán külön tette, mert többször tanulmányozta, mint a többi levelet és elkallódott. De a megmaradt töredék is mutatja, mily érdekes volt a tárgy és mi ragadta meg a színműíró. Kivonatossan ideigtatom ezt a töredéket:

¹ A kézirat Degré Miklós kúriai bíró birtokában van. A darabot szerinte a kilencvenes évek elején a Nemzeti Színház előadásra is elfogadta, de halogatta, amiért a szerző megharagudott és munkáját visszavonta.

Hamis útlevelel Párizsba érkezett Türr és barátja Winkler. Ott egy magyar szabólegény Türrnek adta egy meghalt magyar pajtása magyar vándorkönyvét. Ezzel készült tovább állani. «Párizsban akkor az *ouvrier-világ nagyban volt*. Köztük több ismerőseim. *Adott Bernbe az ex representant du peuple leveleket követekhez, valamint munkásokhoz.*» Winkler barátjával elhatározták, hogy gyalog bejárják Franciaország másik részét, melyet még nem láttak és Strassburgon, Svájcban át mennek Turinba. «Több ismerőseinkkel tudattuk planumunkat. A munkások közül egy machinista azt mondta: miután Strassburgnak mennek, ha Hagenau keresztül mennek, térjenek be anyámhoz és adják által ezt a levelet. Mikor utaznak el? — Holnap. — Tehát ne menjenek reggel, hanem este. Együtt vacsorálunk. Én megyek a 10 órai trainnel (vonat) a lokomotívval, így talállok önöknek helyet.» Úgy is történt. «Egy raktáros kocsiba betesznek bennünket.» Így eljutottak Chalon sur Marne-ig. Innen két nap alatt gyalog Hagenaubá, ahol a machinista anyja, huga és kis öccse kétemeletes házban laktak, előkelő emberek voltak.

Hogy ki volt e machinista, ez az elkallódott levelek titka. De mindenestre Türr leveleiből szüremkedett ki «A gyármunkás» alakja. Az *ouvrier-világ*, amelyhez a konzulok ajánlóleveleket adnak, felsigázta Degré képzeletét. A hagenauai család bujdokló fiát, — kit Türr Kuncinak nevez, ami a Konrád név becéző formája, — megtette üldözött magyar szabóságarcosnak. A neve is Konrád maradt. Ez osztrák területen egy vasgyárban dolgozik. Burg munkás házában elvonultan él tudományos könyvei között. Egyszer Delarm bárónak, a gyár tulajdonosának leányát, Valerit, akit elragadott paripája, megmenti. Az atya pénzzel akarja megjutalmazni, de Konrád visszautasítja és eltűnik. Hanem a leány nyomot hagyott a szívében. Meredek sziklák között termő virágokat juttat hozzá. Valeri azt hiszi, hogy vőlegénye, atyja gyárigazgatójának fia, Alfonz sziklákat mászik a virágokért, hogy kedveskedhessék neki. A puha és számító vőlegény nem világosítja fel, de azért megtudja, kitől erednek a bokréta. «A paraszttól», kire valami ibseni, határozatlan gyűlöletbe menő szeretettel gondol.

És a legutóbbi csokrárt dobozostul «földhöz vágja,» amit K. felvesz. Erre furcsa, messziről hatásosnak ígérkező jelenet következik. *Konrád* megkérdi tőle:

«Miért cselekedte ezt?»

Valeri: Akartam!

Konrád: Rosszul akarta, nekem kárt csinált.

Valeri: Jogom volt.

Konrád: Joga? (Főlegyen esedik s büszkén Valerira néz.)

Valeri: (visszaretten, félre :) Megmentém.

Konrád: Joga? Mi címen?

Valeri: (magát összeszedve) Azon címen, amelyben követelem, hogy ezt a dobozt dobja le.

Konrád: Ezt? soha!

Valeri: Parancsolom, érti, parancsolom.

Konrád: Legyen (a dobozt leejti.)

Valeri: (lehajol, a dobozt felveszi s Konrádnak nyújtja.) Csak azért akartam, hogy én vegyem fel s adhassam át önnek.

Konrád: Eddig nagyon becses volt ez nekem, ezentúl szent lesz. —

És e jelenetnél még az apának is a színen kell lennie! — Később Mácsek, akit segített, hegedül, míg ő, «leigázott szép hazájáról» mond monológot. Mikor a cseh «kihegedülte belőle a magyart» és még az arcképét is elkérte, tíz forintért elárulja Patron-nak, a gyárigazgatónak. Utóbbi csalja urát s már-már tönkre is teszi, azonkívül kiszipolyozza a munkásokat. Konrád ezek pártján van s mikor lázonganak, Delarmékat hazakíséri. Patronnak e zavar jó alkalom az iroda felgyújtására, hogy családja ne tudódjék ki és a bárót tönkre téve Valerit fiához, Alfonzhoz kényszerítse. Ezalatt Mácseket Bécsbe küldi Konrád után tudakozódni és őt feljelenteni. Patron a lázongás hírére el akarja kergettetni Konrádot, aki megmondja a bárónak, hogy igazgatója élhezeti, «béren felül dolgoztatja» a népet. A jószívű főúr megijed, elszámolást követel és mert hősiesség mentette a tűzből a könyveket, a család kitudódik. Alfonz minden különösebb megokolás nélkül megőrül, támadást intéz Valeri ellen, de tanult munkásunk megmenti, mire az apa rábízza a gyárat. Ez most felvirágzik, sőt vezetője egy tüneményes acéltalálmányával urának rendjelet szerez, amit az szerényen kiérdemlőjének akar adatni. Majd Konrádot társául fogadja. Időközben Delarmné megérkezik Gördényről, ahova fia, Olivér miatt ment. Ez ugyanis megsebesült a magyarok ellen vívott harcban s egy úri háznál, — mint majd kitudódik — Konrád szüleinél ápolták. Ott beleszeretett a család Ilon nevű leányába, azaz Konrád nővérébe. Házassági engedélyt kért szüleitől s ezért ment Delarmné Magyarországra. A bárónő fia szerelmesét és úri családját igen megszerette, a házasságba bele is egyezett. Mikor visszajön, Konrádot egy a szüleinél látott arckép után megismeri. A báró erre gyorsan Bécsbe utazik s az addigra megérkező elfogatási parancs végrehajtásakor meghozza a «Gördényi ezredes»-nek szóló kegyelemlevelet. Gördényi-Konrád mint üzlettárs elveszi a báró leányát s ő is, meg a közben Olivérral megjött Ilona nővére is boldogok lesznek.

Ez a tárgy. Hatásvadászatait jellemzi az előbb leírt párbeszéd. Meseszövése élénk, csupán Patron és Mácsek feljelentésére találjuk kissé késedelmesnek a magyar-üldözésben akkor igen serény Bécsset. A báró közbelépése ellenben igen gyors hatású. De ennek így kellett történnie, különben elmaradt volna egy színpadi hatásra számító jelenet. A párbeszédnek kissé erőszakoltak, a jelenetezés igen gyenge. A jellemeket Degré nagyon ritkán találta el. Többnyire maga beszél belőlük. Az osztrák bárónő például egy helyen lelkes csataképet fest, olyat, hogy becsületére vált volna bármelyik 1848-as huszárnak. E csatakép egy pár hasonlójával különben találkozhatunk írónk «Visszaemlékezései»-ben. Még Konrád alakja az aránylag legjobb, de túlságosan romantikus. Mintha Jókai Aranyemberéből és Ohnet Vasgyárosából szőtték volna össze s az Aranyember tónusa maradt volna fölül.

Patron igen nagy gazember s amellet — mint minden Degré-alak — naiv. A jószívű báróról, meg a többi mellékalakról nem is kell megemlékeznünk. Mácsek, a hálátlan cseh, az abszolutizmus civilizátor cseheinek köszöni fekete lelkét. Alfonz érthetetlen: eleinte számító, aztán meg beleőrül abba, hogy Valerit elveszti. Valeri méltó párja: valóságos ibseni ködbe burkolt hősnő, akit az események cibálnak jobbra-balra. (Ilyen körülmények között természetesen a darab drámai felépítéséről beszélni sem lehet.)

Az egésznek pedig nincs szociális tendenciája, mint ahogy várónak s amint írása korában Hauptmann Gerhard már ilyesmire is mert gondolni. De az elveiben következetes Degré a szocialista világtól igen távol állt. Ő benne a múltja, az ő szabadságharcai élménye ébredt újra egy kedves barátja leveléből és lett olvasmányai hatása alatt, régi regényei stílusában, színművé. Az alapszíneket mindenütt a nemesi világ kialakult nézeteiből kente vászonra.

*

Degré Alajos nagy volt, kedves volt mint ifjúkora elveihez ragaszkodó ember, mert a gyors hevüléseket, amelyek lázában hirdetett valamit, egész életére kötelezőnek tartotta. Gyermeki kedéllyel futott az ideálok után és arisztokratikusan áldozott nekik. Megjelenése lebilincselő erejét, szavainak puha hangsúlyozását a betűin nem érezzük, a szívét is csak olyan részeknél, ahol az nincs helyén. Ezért tűnik fel benne az udvari és demokrata elem összeforrasztásából származó kopottság és mesterkéeltség. Ami az írásaiban ránk maradt, visszhangként hat. De kedves visszhangként.

Az eddig teljesen ismeretlen *Gyármunkás* gyenge alkotás, de azonkívül, hogy fényt vet Degrére mint íróra, ki mindig görcsösen fogózik ifjusága ragyogó 1848—49-ébe, egy igen megható tanulságot rejt. Az öreg kuruc ugyanis a kiegyezés után egy emberöltővel nagyjából megbékél az új állapotokkal. Az osztrák báró eszközli ki Gördényi ezredesnek a kegyelemlevelet, neki adja leányát, szívét, vagyónát, mert az eszével, lovagiasságával, nemességével azt kiérdemelte. Ez a kibékülés útja. Jóka hamarabb jutott ide (Új földesúr), de ő nem is volt oly makacs, vagy mondhatnók következetes, mint Degré. Ha majd valaki megírja az igazi kibékülés történetét, amely a most folyó világháborúban Mária Terézia magyarjait élesztette fel, nem szabad elfeledkeznie a lassan, de biztosan békülő Degréről. Jelleme a törhetetlen szilárdság; minden kincse dicsőséges ifjusága emléke. «Nyájas» olvasóinak és hű barátainak szeretetén kívül kitüntetésben, jutalomban sohasem részesült. És mégis megbékült.

Dr. PITROFF PÁL.